

1927'DEN ÇOK PARTİLİ DÖNEME KADAR TÜRKİYE'DE RADYO YAYINCILIĞI

Yrd. Doç. Dr. Hale YAYLALI

Üsküdar Üniversitesi

hale.yaylali@uskudar.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0001-5460-4342>

ÖZ

Kitle iletişimde, mesajın aynı anda toplu iletimini “telsiz” olarak sağlayabilen radyo, matbaanın gücünü egale eden ilk kitle iletişim aracı olmuştur. Üstelik bunu sesle yapabilme özelliği nedeniyle hedef kitlesi açısından “okur-yazarlık” gibi bir ön şartı da aşabilmiştir. İcadından itibaren, bir kitle iletişim aracına dönüşme sürecinde, topluluklara etkili bir biçimde ulaşabileceğini keşfeden farklı ülkeler ve yönetim biçimleri, radyoyu bir haber, eğlence, eğitim ya da propaganda aracı olarak kullanmışlardır. Radyonun bu etkili potansiyelinin Türkiye’de Cumhuriyet Yönetimi tarafından da erken bir dönemde anlaşıldığı görülmektedir. 1927’de devlet destekli özel teşebbüsle başlayan ve devlete bağlı farklı kurumların yönetiminde devam eden radyo yayıncılığı, öncelikle rejimin yerleştirilmesinde ve ulusun eğitilmesinde önemli bir araç olmuştur. Bu çalışmada, 90 yıllık bir geçmişe sahip olan Türkiye’de radyo yayıncılığının 1927’den çok partili döneme geçişe kadar olan süreçteki teknik, içerik, izlenme açısından durumu, siyasi, ekonomik ve toplumsal olaylar bütünüyle birlikte ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Radyo, Yayıncılık, Türkiye’de Radyo Yayıncılığı, İstanbul Radyosu, Ankara Radyosu*

RADIO BROADCASTING IN TURKEY FROM 1927 TO MULTI-PARTY PERIOD

ABSTRACT

Radio, which can provide mass transmission of the message in mass communication, is the first mass media tool whose power equalizes that of printed press. Moreover, because of its ability to establish this with voice, it has surpassed “the literacy” prerequisite in terms of its audience. Starting with its invention, different countries and forms of governments who have discovered that the radio can reach communities effectively, used it as a medium for news, entertainment, education or propaganda throughout its transformation as a mass media tool. It is observed that the Republican administration of Turkey has grasped the effective potential of radio at an early stage. Radio broadcasting, which started in 1927 through a government supported private enterprise and continues under the management of different government-affiliated institutions, has become an important tool in the establishment of the regime and in educating the nation. In this study, radio broadcasting in Turkey, which has a 90 year old past, is examined in its technical, content and listening aspects in light of political, economic and social events from 1927 up to Turkey’s transition to the multi party period.

Keywords: *Radio, Turkish Radio History, Broadcasting, Ankara, Multi-Party*

GİRİŞ

Telgraf ile telefonun ardılı olarak doğan ve birbirini takip eden buluşların bir ürünü olan radyo, temelde bir elektronik iletişim aracı olsa da kitlelere ulaşma gücüyle farklı sistemlerde, farklı format ve pratiklerle bir sosyal, kültürel ve ekonomik enstrüman olarak kullanılmıştır. Bu bağlamda, icadından itibaren radyonun ve radyoculuğun dünyadaki gelişimi yayıncılık pratiklerinin ve yayın sistemlerinin bağıntısı yönünden ana hatlarıyla ele alınmakta, Türkiye’de radyo yayıncılığının ilk yılları toplumsal, siyasal, teknolojik, ekonomik gelişmeler çerçevesinde incelenmektedir.

DÜNYA’DA RADYOCULUĞUN İLK YILLARI

19. yüzyılın ikinci yarısı ve 20. yüzyılın başları, dünyada birçok icadın ve buluşun ortaya çıktığı büyük bir teknoloji gelişmesine tanık oluyordu. İnsanoğlu, yüz yıl gibi bir zaman diliminde uçaklar, trenler ve okyanusları aşabilen dev transatlantiklerle uzun mesafeleri aşmış, telsiz telefon, radyo ve televizyon gibi iletişim araçlarıyla haberleşme alışkanlıklarını köklü biçimde değiştirmiştir. [1]

Radyo, içinde geliştiği çağın ürünüdür ancak radyonun bir iletişim aracı olarak ortaya çıkması, birbirine yakın zaman dilimleri içinde birçok insanın çalışması sonucu olmuştur. İletken bir ortam kullanmaksızın, bir noktadan diğerine hava yoluyla ses iletme fikri üzerinde bilim adamları ve mucitler 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren tartışmaya, deneyler yapmaya başlamışlardır. [2]. Sayıları fazla olmakla birlikte radyo tekniğinin gelişmesi ve toplum hizmetine sunulmasında, özellikle dört bilim adamının önemli katkısı vardır: James Clark Maxwell, Heinrich Hertz, Guglielmo Marconi, Lee de Forest. [3] Elektromanyetik bir sinyalin havada taşınabileceğine ilişkin teoriyi İskoç matematikçi ve fizikçi Maxwell ortaya atmıştır. Alman fizikçi Hertz bu radyo dalgalarını bulan ve ileten ilk bilim adamı olduğu için, bu önemli buluşunu

izleyen yıllarda frekans birimi de onun ismiyle anılmıştır. Bir mucit ve aynı zamanda bir iş adamı olan Markoni ise Hertz'in buluşunu ele almış, geliştirmiş ve 1896'da ilk telsiz sinyalini iletmeyi başarmıştır. O zamanlarda radyo "telsiz" olarak adlandırılmaktadır. Ülkesinde umduğu ilgiyi bulamayan Marconi önce İngiltere'de bir şirket kurmuş, ardından Amerika'ya açılmış, I. Dünya Savaşı ile birlikte de tam bir ticari başarıya kavuşmuştur. [2] Radyonun ilk kez haberleşme aracı olarak kullanılması önceleri gemiden gemiye sonraları gemiden karaya olmuştur. [4] Markoni'nin telsizi kısa sürede deniz, denizaşırı iletişimin ve de savaş sanayinin vazgeçilmez bir parçası haline gelmiştir. [2] Radyonun insanların hizmetine sunulmasında verilen ses ve müzik sinyallerinin bir alıcı tarafından kesintisiz alınarak izleyiciye ulaşması gerekiyordu. Bu konuda Fransız Lee de Forest 1907 yılında, radyodan gelen ses sinyallerinin devamlı olmasını sağlayan "boşluk tüpü"nü (vacuum tube) bularak, radyo yayıncılığına geçişi sağlamıştır. İngiliz Ambrose Fleming'in buluşu "radyo lambası"nın geliştirilmiş şekli olan "boşluk tüpü", radyo yayıncılığının önünü açmıştır. [5] İnsan sesinin aktarıldığı ilk bağlantı, 1908'de Eiffel Kulesi ile Villejuif arasında gerçekleştirilmiştir. [6] Bir klasik müzik tutkunu olan De Forest, 1908'de Eiffel Kulesi'nden yaptığı yayınlara bir klasik müzik konser kaydını Parislilere dinletmiş; iki yıl sonra, ünlü tenor Caruso'nun konserini opera binasından canlı olarak New Yorklulara aktarmıştır. [2] Ancak, bu ilk deneme yayınları çok küçük bir dinleyici grubuna ulaşabilmiştir.

"Telsiz telgraf"tan yola çıkan ve insan sesini aktarmayı başaran [6] radyonun bir kitle iletişim aracına dönüşmesi ise I. Dünya savaşı ertesinde gerçekleşmiştir. Radyonun ticari potansiyeli, 1917'den itibaren WHA ve Wisconsin Üniversitesi'nde WHR istasyonlarında deneme eğitim yayınlarına başlayan Amerikalılar tarafından keşfedilmiştir. Radyo üretimi, bir sanayi dalı olma yolunda gelişmiş, radyo yayınlarının reklam iletmek için de kullanılabilceğinin farkına varılmıştır. [2] [7] ABD'de Pittsburg'da, KDKA

adlı radyo kanalı, Batı kaynaklarında, düzenli yayın yapan ilk radyo yayınlarını başlatan kanal olarak radyoculuk tarihine geçmiştir. [5] [3] [8] KDKA adlı kanaldan seçim haberleri verilmeye başlandığında yayının ulaştığı kişi sayısı 500-2000 iken, [9] radyo cihazlarının satışlarının artmasıyla birlikte yayınlar kısa sürede milyonlara ulaşmış, 1923 yılına gelindiğinde Amerika'da yayın yapan radyo istasyonlarının sayısı 600'ü bulmuştur. [10] Radyo, Amerikalılar için özel ile kamusal alan arasındaki sınırları bulanıklaştıran yeni bir sosyal alan yaratmıştır. [11] Kısa sürede yerel anlamda da sayıları artan radyo kanallarıyla birlikte yeni yayın format denemeleri başlamış, yanı sıra reklam verenler kendileri için yeni bir mecra kazanmışlardır.

Radyonun dünyadaki hızlı gelişimi içeriksel yönden de izleyicilerin iki rakip ya da birbirine bağlı modeli deneyimlemesini sağlamıştır. Bunlar oyunları, müziği ve eğlenceyi ön plana çıkaran ticari model ile gelişmiş kültürün normlarına değer veren eğitsel modeldir [12] Çünkü ülkelerde egemen olan siyasal ve ekonomik düzen, yayınların nasıl örgütlenip yönetileceğini de belirlemektedir. Bu bağlamda, Amerikalılar radyoya tamamen ticari bir meta olarak yaklaşmış, radyo istasyonlarının kurulmasından radyo yayınlarının yapılmasına kadar tüm süreci özel sektörün eline bırakırken, Avrupa'da farklı eğilimler ortaya çıkmıştır. Devletler genellikle radyoculuğa müdahale etme gereği duyarken, verici-alıcı istasyon ağından oluşan altyapı, çoğunlukla PTT'ler tarafından kurulmuştur. Yayıncılık işi bir süre özel şirketler tarafından yürütülse de kısa zaman sonra ülkeler kendi sınırları içerisinde yapılan yayınları çeşitli biçimlerde devlet kontrolüne almıştır. Avrupa'da bir yanda İngiliz yayın kuruluşu BBC'nin kamu yararını gözetken, bağımsız ve tarafsız yayıncılık anlayışının yer aldığı, diğer yanda Sovyetler Birliği'nin rejim propagandasını yürütmekle görevlendirdiği partizan radyoculuğun yer bulduğu bir çeşitlilikte yayıncılık modelleri ortaya çıkmıştır. [2] Böylece radyolar, içinde yer aldıkları sisteme ve

döneme bağlı olarak kimi zaman bir eğlence aracı, kimi zaman bir eğitim aracı, kimi zaman ise bir propaganda aracı olarak işlev görmüşlerdir.

TÜRKİYE'DE RADYO YAYINCILIĞININ BAŞLAMASI VE TTTAŞ DÖNEMİ

Türkiye’de ilk radyo yayınlarını gerçekleştirenler, diğer ülkelerde olduğu gibi amatörler olmuştur. Deneysel nitelikteki ilk radyo yayınının ne zaman yapıldığına değin kesin bir belge bulunmasa da, müzisyen Ruşen Ferit Kam, radyonun ilk kez işgal altındaki İstanbul’da dinlendiğini, 1920-1922 arasında bir Fransız savaş gemisinden yapılan müzik yayının Darülfünun konferans salonunda üniversite öğrencilerine dinlettirildiğini anımsamaktadır. Şevket Süreyya Aydemir ise “İkinci Adam” kitabında, Türk Meşhurları Ansiklopedisi’nde de belirtildiği üzere ilk radyo deneyini, kendi geliştirdiği bir cihazla yapan kişinin, Muallim Mektebinde verilen musiki konserinin, üniversite konferans salonunda dinlenmesini sağlayan, Mesleki ve Teknik Öğretim Umum Müdürlerinden eğitimci Rüştü Uzel olduğunu söylemektedir. [13]

Radyonun, Türkiye’de o yıllarda bilinen adıyla “telsiz telefon”un Türkiye’ye resmen girişi ise telsiz telgraf ile olmuştur. Kurtuluş Savaşı yıllarında kitle iletişimin önemini anlayan Cumhuriyet Yönetimi, 1925 yılında, “Ankara’da büyük bir telsiz istasyonu ile memlekette dahili bir telsiz şebekesi tesisini” öngören, “Telsiz Tesisi Hakkında Kanun” adıyla bir yasa çıkarmıştır. PTT -o günkü adıyla, Posta Telgraf ve Telefon Müdüriyeti Umumiyesi-, Milli Müdafaa ve Bahriye Bakanlıkları temsilciliklerinden oluşan teknik komisyon bir şartname hazırlamış, istasyonların yapımı ihaleye çıkılmış, başvuran şirketlerden Alman Siemens ve Fransız TSF şirketi ile yapılan pazarlık sonucu, istasyonları kurma işi Fransız TSF’ye verilmiştir. Ankara ve İstanbul’da 1925 yılında yapımına başlanan ve 1927 yılında hizmete sokulan ve güçleri 20-250

KW arasında değişen bu telsiz telgraf vericileriyle Moskova, Berlin, New York, Viyana, Londra ve Tahran gibi merkezlerle bağlantı kurulmuştur. Bu vericilerden ikisi ise gerekli donanım eklenerek, 1927’de 5’er KW güçte radyo yapmak üzere hazır bir duruma getirilmiştir. [13]

Devletin, ayrıca PTT eliyle Fransız şirketine yaptırdığı istasyonlar tamamlandığında yayın şirketi konusunda da girişimlerde bulunduğu görülmektedir. Bakanlar Kurulu, 6 Ocak 1926 tarihinde yaptığı toplantıda, kuruluşuna teşebbüs edilen Telsiz Telefon Anonim Şirketi’nin “Nizamname-i Dahilisi”ni onaylayan bir kararname çıkarmış, TTTAŞ’nin yayın yapmasına olanak veren “İşletme Ruhsatnamesi” ise 8 Eylül 1926’da imzalanmıştır. Özel statüde kurulan Türk Telsiz Telefon Anonim Şirketi’nin radyo yayınlarına bir an önce başlayabilmesi için ise Atatürk destek vermiştir. Türkiye’nin ilk radyocularından Hayrettin Bey (Hayreden), bu konuyla ilgili hatırasını şöyle aktarmaktadır: “Kendisine bu teşebbüsten bahsetmişler, ‘Aleti getirsin de dinleyelim’ demiş. Bir gün kendi yaptığım alıcıyı alıp Orman Çiftliği’ne götürdüm. İstasyon ararken, tesadüfen karşımıza Rus Radyosu çıktı. Atatürk, Sofya’da ateşe iken az çok Rusçaya kulağı dolgundu. Dinledi, dinledi, birden herkesi susturdu: ‘Efendiler, bakın propaganda yapıyorlar’ dedi. Derhal istasyonun kurulmasını emrettiler.” [13]

Türk Telsiz Telefon Anonim Şirketi (TTTAŞ) hukuki görünüş ve kimlik olarak bir anonim şirkettir ama genç Türkiye Cumhuriyeti’nin o günkü koşulları düşünüldüğünde, yayın sorumluluğunu üstlenecek bir kuruluşun, sıradan bir şirket olmayacağı açıktır. [14] Türkiye’de 1923-1929 arasında iktisat piyasalarındaki temel yaklaşım, devlet desteğiyle, bir yerli ve ulusal burjuvazi yetiştirilmesidir. Bunun en yaygın yöntemi de devlet tekellerinin, imtiyazlı özel şahıs ve şirketler tarafından işletilmesidir. Siyasal ve idari kadrolar, bizzat şirketlere ortak ya da bunlarda hissedar olmuşlardır. [15] Türk Telsiz Telefon

Anonim Şirketi de, devlet yönetimine yakın kimselerden oluşmuştur ve devlet, güvendiği kişilere bu şirket aracılığıyla radyo yayını yapma tekelini devretmiştir. Merkezi Ankara’da bulunan şirketin sermayesi 150.000 TL idi ve Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde Telsiz Telefon Alıcı ve Verici İstasyonları İşletme İzni Belgesini imzalayan kurucular arasında: İş Bankası adına Genel Müdürü Mahmut Celal (Bayar), Anadolu Ajansı adına Mahmut (Soydan), Gümüşhane Milletvekili Celal Hüsnü (Taray), Bolu Milletvekili Falih Rıfki (Atay) ve tüccar mühendis Sedat Nuri (İleri) idi. [13] Devlet eliyle kurulan bu şirketin gelir kaynaklarını; radyo alıcısı kullananlardan yılda bir defa alınan 10 TL ruhsatname ücreti, ülkeye dışarıdan getirilen radyo alıcılarının fatura bedelleri üzerinden alınan yüzde 25’lik vergiler oluşturmaktadır. [9]

TTTAŞ’ın İstanbul’daki vericiyle yaptığı ilk deneme yayınlarından birisi 1927 yılı Mart ayı başlarında gerçekleştirilmiştir ve İstanbul Büyük Postahanesinin kapısı üzerine yerleştirilen bir vericiden halka müzik dinletilmiştir. 27 Mart 1927 gecesi Türk sanatçıları İstanbul Telsizi’nden ilk konserlerini vermişler ve Nisan ayı boyunca deneme yayınlarını sürdürmüşlerdir.

Türkiye’de ilk radyo yayını 6 Mayıs 1927’de, Türkiye radyolarının ilk spikeri Sadullah Gazi Evranos’un “Alo, alo... Muhterem samiin... Burası İstanbul Telsiz Telefonu... 1200 metre tul-u mevç, 250 kilosikl. Şimdi akşam neşriyatımıza başlıyoruz.” anonsu ile İstanbul’da başlamıştır. [1] Ankara’da ise ilk radyo yayınının ne zaman başladığına dair kesin bir tarih bulunmamaktadır. Ancak 1927 yılının Kasım ayından başlayarak yayın yapıldığına ilişkin bilgilere rastlanmaktadır. [14] [9] Bu tarih, dünyadaki ilk düzenli yayınların başlama tarihi olarak 1920 yılı alındığında 7 yıl, Avrupa’daki ilk yayın yılı 1922 yılı alındığında ise 5 yıl sonradır. [5] 1923 yılında kurulan genç Türkiye Cumhuriyeti’nin, o günkü Türkiye koşulları düşünüldüğünde, ilk düzenli radyo yayınının 1927’de başlaması erken bir tarih olarak nitelenebilir.

Akşamları birkaç saat süren ve genellikle müzik ile haberden oluşan ilk yayınlar, Eminönü Sirkeci'deki biri teknik oda, biri stüdyo olarak düzenlenen iki odanın bulunduğu, Büyük Postane'nin üst katından yapılmıştır. Radyo alıcıları yaygın olmadığı için, yayını dinlemek isteyenler, postanenin önüne geliyorlardı. Ankara radyosunun ilk yayınları ise Ankara Postanesi'nin alt katından gerçekleştirilmiştir. 1928 yılında yapılan ilk sayıma göre nüfusu 13 milyon olan Türkiye'de, o dönemde 2000 dolayında radyo alıcısı olduğu tahmin edilmektedir. [10] İstanbul Telsizi'nde stüdyonun yönetsel önderliğini yapan ya da bugünkü adıyla “radyo müdürü” denilebilecek ilk yönetici ise kuruculardan Sedat Nuri'dir. Müdürlük görevlerini daha sonra sırasıyla Hayrettin (Hayreden) Bey, Hamdi Bey, ikinci kez Hayrettin (Hayreden) Bey ve İş Bankası Hukuk Müşavirlerinden İsmail İsa Bey yerine getirmiştir. [13]

1929 Dünya Ekonomik Bunalımı, Türkiye'yi de yakından etkilemiştir. Ekonomik durum nedeniyle güçlükler içinde bulunan genç Türkiye Cumhuriyeti, bu dış ekonomik olumsuz etkiyle sorunları daha ağır hissediyordu. Kemalist devrimler halka benimsetilirken ortaya çıkan bazı zorluklar ve uygulanmak zorunda kalınan baskılar ile hükümetin ekonomik ve sosyal alandaki darboğazları, siyasal açıdan güç bir dönemin özellikleridir. Tüm bu zorluklar TTTAŞ'yi de etkilemiştir. Radyoların yayın yaptığı binalar olumsuz koşullara sahiptir. İstanbul'da daha önce belirtildiği gibi ilk önce Büyük Postane, ardından Ambassador Oteli ve daha sonra Galatasaray Postanesi radyo stüdyosu olarak kullanılmıştır. Ankara'da ise yayınlar Ankara Palas'ın bodrum katından yapılmıştır. Tüm bu olumsuz koşullarda radyolar özveriyle görevlerini yapmaya, kamuoyunu devlet politikasına uygun olarak oluşturmaya çalışmışlardır. [9]

Radyoculuğun bu ilk on yılında, diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de de yayın saatleri sınırlı olmuştur; İstanbul Radyosu’nun yayın süresi yaklaşık 4,5 saat, Ankara Radyosu’nun ise yaklaşık 3 saattir. Radyo, başlangıçta ağırlıklı müzik yayınları nedeniyle bir eğlence aracı, daha sonra ise etkili bir eğitim aracı olarak değerlendirilmiştir. [15] 1935-36 yıllarında Ankara Radyosu’nda kültür ve sanata ilişkin programlar ise daha çok tiyatro içeriklidir ve o dönemde Şehir Tiyatroları’ndan naklen yayın yapılmaktadır.

Ancak radyo zaman zaman yapılan hükümet yardımlarına rağmen, bu dönemde ne teknik ve örgütlenme yönünden gelişebilmiş, ne de yönetim ve program personelinin oluşturabilmiştir. Öncelikle radyo vericileri güçsüz, radyo alıcıları da az sayıda ve pahalı olduğu için yaygınlık kazanamamıştır. Programlar açısından söz yayınları “konferans” niteliğinde gerçekleştirilmiş, Müzik yayınları ise “alaturka-alafranga” sorunu gibi ele alınmıştır. [15] Bu dönemde radyo yayınları gerek içerik, gerekse süre açısından çağdaş radyoların düzeyine ulaşamamış, bu nedenle de şirketin imtiyazını uzatma isteği kabul edilmemiştir. TTTAŞ tasviye edilmiş, böylece görünüşte bir şirket elinde, ama aslında devletin yönlendirdiği yayıncılık dönemi sona ermiş, [9] radyo yayınlarının PTT’ye verilmesiyle, 1964’e kadar sürecek olan, elektronik yayıncılığın yönetiminin doğrudan siyasal iktidarlara geçtiği “hükümet” dönemi başlamıştır. [5]

DEVLET TEKELİNDE RADYO YAYINCILIĞI

Cumhuriyet Hükümeti 1936 Ağustos’unda çıkardığı bir kararname ile radyonun yönetimini doğrudan ele almıştır. [13] Bu kararnameye göre, Nafia Vekaleti radyoların yönetimini PTT aracılığıyla yürütüyordu. Ancak Radyo yayınlarının devletçe yürütülmeye başlaması tarihi bazı kaynaklarda, 1937’de çıkan 3222 sayılı Telsiz Yasası ile birlikte alınmaktadır. [14]

Radyo yayınlarının PTT'ye verilmesiyle, ilk radyo yayınlarındaki devlet destekli "özel yayın dönemi" bitmiş, "hükümet dönemi" başlamıştır. Bunun açık anlamı, Türk radyo yayıncılığı tarihinde, 1964 yılına kadar olan oldukça uzun bir dönemde, elektronik yayınların (radyo yayınları) yönetimi doğrudan hükümetlere, diğer deyişle siyasal iktidarlara geçmesidir. [5] Bu dönemde ve özellikle ilk yıllarda Ankara Radyosu, yayıncılığın merkezi durumundadır. 1937-38 arasında Ankara'da yapılan 120 KW gücündeki yeni verici istasyon hükümetin ilk yaptığı iş olmuştur. 31 Kasım 1938'de, Ankara Radyosu'nun yeni binasının tamamlanmasıyla, 9 yıl içinde 6 kez yer değiştiren radyo bugün de yayınlarını sürdürdüğü binasına yerleşmiştir. [9] İstanbul Radyosunun kendi binasına taşınması ise çok daha sonra, 1949 yılında gerçekleşecektir. .

Bu dönemde PTT, vericilerin ve yayın stüdyolarının yönetiminden sorumludur. Programların düzenlenmesinde ise Milli Eğitim ve İçişleri Bakanlıkları söz sahibidir. 1939 yılında radyolarda programları oluşturmak üzere başbakanlığa bağlı, söz, saz, temsil ve teknik olmak üzere dört ayrı komisyon oluşturulmuştur. 1936-39 yılları arasında teknik altyapı anlamında büyük bir gelişme olmazken, alıcı sayısında önemli bir artış olmuş, 1936 yılında tüm ülkedeki alıcı sayısı 10.640 iken, 1939'da bu sayı 56.076'ya ulaşmıştır. [13] Bu yıllarda alıcı sayılarında görülen artışın nedeni, II. Dünya Savaşı'na giden dünyada radyonun gittikçe artan önemi ve yeni Ankara vericisinin devreye girmesiyle başlayan dinleyici sayısındaki artışa bağlanmaktadır. [14] Ayrıca, o dönemde tek elektronik iletişim aracı olan radyonun, gazetelere kıyasla haberleri çok daha kısa bir sürede iletebilme gücü de radyo alıcılarının daha yüksek oranda talep edilmesine neden olmuştur. .

PTT döneminde radyo yayınlarının süreleri artmış, yayınların günlük başlangıç ve bitiş süreleri düzene girmiştir. Söz yayınlarının süresinin de geçmiş yıllara göre toplam yayın içindeki payının arttığı görülmektedir. Söz programlarının içinde eğitici yönü ağır basan, ancak bugünkü anlamda örgün eğitim programı olarak nitelendiremeyeceğimiz programlar bulunmaktadır. Genç Cumhuriyet'in değerlerini benimsetmek açısından işlevsel özelliklere sahiptiler. Bu programlar İnkılap Dersleri, Hukuk İlmini Yayma Adına Konuşmalar, Ceza Kanununda Yazılı Olmayan Suçlar gibi isimler taşımaktaydılar. Çocuk yayınlarının da temellerinin atıldığı bu dönemde, Ankara Radyosu'nda klasik Batı müziği, İstanbul Radyosunda ise Batı eğlence müziği yer alıyordu. Milli Eğitim Bakanlığı, Devlet Konservatuvarı radyo yönetimiyle iş birliği yaparak halk ezgilerini de yine bu dönemde derlemiştir. Henüz reklam yayınlarının olmadığı ve II. Dünya Savaşı'nın yaklaştığı bu yıllarda "Manevi Yayınlar" yeni bir tür olarak yer almaya başlamıştır. [14] [9] 1939'da 20 KW gücünde bir kısa dalga vericisiyle Balkanlara ve Orta Doğu'ya yönelik düzenli program yayınına geçilmiştir. [15] 1940'ta ise, toplumun morali açısından önem taşıdığına inanılan "Milli Kahramanlık Menkıbeleri", "Yurt Bilgisi ve Sevgisi" gibi programların yayınına başlanmıştır. Haber bültenlerinin ise başlıca kaynağı Anadolu Ajansı'dır. Radyo için ayrı bir haber metni hazırlanmadan, Ajanstan gelen telex mesajları spikerlerce önem sırasına konularak okunuyordu. Kasım 1938'de ise Atatürk'ün ölüm raporu milyonlarca kişiye radyo ile duyurulmuştur..

Bu dönemde tüm dünyayı etkileyen olaylar gelişmiş ve II. Dünya Savaşı başlamıştır. Savaş, radyo yayıncılığına olağandışı bir üstünlük sağlamıştır. Radyoda sözcüklerin savaşı, 1939 ve 1945 yılları arasında, en şiddetli biçimini ortaya koymuş; totaliter ülkelerde olduğu kadar, demokratik ülkelerde de mikrofon güçlü bir silah olmuştur. [16] Türkiye ise savaşa girmemiş, ancak

savaşın doğurduğu olumsuz koşulların etkileri tüm alanlarda olduğu gibi radyo yayıncılığında da kendini hissettirmiştir. Savaş yıllarında devlet, radyo yayıncılığının toplum içindeki önemini ve etkisini daha iyi anlamış, radyonun kendi yararları doğrultusunda kullanabileceği bir araç olduğunun bilincine varmıştır. [9].

Radyo, 1940'da Başbakanlığa bağlı Matbuat Umum Müdürlüğü bünyesi içine alınmıştır. Matbuat Umum Müdürlüğü, 1943'te Basın Yayın Umum Müdürlüğü'ne, 1949'da Basın Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü'ne dönüşecektir. [15] Matbuat Umum Müdürlüğü 1943'te Basın Yayın Umum Müdürlüğü olarak yeniden örgütlendikten sonra, radyo yayınları doğrudan, Radyolar Dairesi ve Radyo Fen Heyeti olarak yapılandırılan iki daireye bağlanmış ve tüm yayınlar 1964'te TRT kurulana kadar bu iki daire tarafından yönetilmiştir. [5].

II. Dünya Savaşı boyunca, örgütsel ve yönetsel gelişmeler gösteren radyoya devlet bütçesinden büyük fonlar ayrılmış, farklı dinleyici gruplarına yönelik çeşitli programlar yapıp yayınlanmaya başlamıştır. Savaş, haberlere ilgiyi artırmış, radyo alıcı sayısında da önemli artışlar gözlenmiştir. 1940'da 78.237 olan alıcı sayısı, 181.394'e ulaşmıştır. Bütün bu gelişmelere rağmen radyo, bürokratik mekanizmanın bir parçası olmuş, yayıncılar, politikacılar, izlerkitlenin bir kısmı tarafından "milletin sesi", hatta siyasi iktidar tarafından "hükümetin/devletin ağzı, milletin kulağı" olarak nitelenmiştir. [15] [13] [17] Yalnızca bu süreçte değil, sonrasında da hükümetlerin politikalarının ağırlığının hissedildiği radyo yayıncılığında, "özerklik'in gündeme gelebilmesi ise ancak uzun bir dönem sonra, 1960'lı yılların başında yapılacak Anayasal düzenlemeyle söz konusu olabilmıştır. .

Diğer yandan, II. Dünya Savaşı yıllarında Ankara Radyosunda yapılan programlarda Türkiye'nin tarafsızlık politikaları vurgulansa da Amerika ve İngiltere ile devletin daha yakın ilişkiler içine girmesi radyo yayınlarına da yansımıştır. İngiliz Kültür Heyeti ve Amerikan Enformasyon Büroları (USIS) Türk basınına ve radyosuna haberler vermiştir. [9] Savaş yılları iktisadi açıdan bir kesintiye simgelese de, II. Dünya Savaşı boyunca burjuvazinin güçlenmesi, Batı iktisadi sistemiyle yeni bütünleşme çabaları; savaş sonrasında ise Amerika'nın tüm dünyada hissedilen baskısı ve Türkiye'de çok partili siyasal hayata geçişin, yayıncılık alanında önemli etkileri olmuş, 1946-60 yılları arasında, radyo siyasal güç ve rekabetin odak noktalarından birini oluşturmuştur. [15] Bu çerçevede, Türkiye'de radyo yayıncılığının kaydettiği - ya da kaydedemediği- gelişim ve dönüşüm, söz konusu dönemin siyasi, ekonomik, toplumsal, kültürel ve teknik ilişkileriyle koşut bir seyir izlemiştir. .

SONUÇ

20. yüzyılın ilk çeyreğinde olanakları dünya tarafından keşfedildikten sonra bir kitle iletişim aracına dönüşen radyonun yayın modelini belirleyen, ülkelerin siyasal ve ekonomik düzeni olmuştur. Amatörlerce 1920'li yılların başlarında yapılan ilk denemelerle radyoyla tanışan Türkiye'ye, o dönemdeki adıyla "telsiz telefon"un resmen girişi ise yapımlarına 1925'te başlanan ve 1927'de hizmete giren telsiz telgraf vericileriyle birlikte dir. Kitle iletişimin önemini Kurtuluş Savaşı yıllarında anlayan ve henüz savaş bitmeden milli bir haber ajansı kurulmasını isteyen Atatürk'ün de desteği ile düzenli radyo yayınları 6 Mayıs 1927'de başlamıştır. Dünyada ilk düzenli radyo yayınının 1920'de, Avrupa'da ise 1922'de başladığı düşünülürse, radyo yayınlarının bu denli erken bir tarihte başlamasının ardında yatan motivasyonun, radyonun olanaklarının genç Cumhuriyet rejimi tarafından erken keşfedilmesi ve ülkenin gelişim hamlesine katkıda bulunacağına öngörülmesi olduğu söylenebilir. Türkiye'nin

çağdaşlaşma projesinin bir parçası olarak yapılandırılan radyonun yayın sorumluluğu özel statüde kurulan bir anonim şirket olan Türk Telsiz Telefon Anonim Şirketine verilmiştir. Bu şirket, her ne kadar hukuki görünüş ve kimlik olarak özel bir teşebbüs olsa da, sıradan bir şirket değildir ve yönetim devletin güvendiği ve ona yakın kişilerden oluşmaktadır. Dolayısıyla 5 KW'lık vericilerle yapılan ilk yayınlar devlet desteğiyle gerçekleşmiştir denilebilir.

İstanbul Büyük Postane'nin üst katındaki iki odadan yapılmaya başlanan ilk radyo yayınları oldukça kısıtlı sayıdaki bir izlerkitleye ulaşmıştır. Daha sonra Ankara Postanesinin alt katından da yayın yapmaya başlayan radyoların bu dönemde sınırlı saatlerde müzik ve söz yayınları gerçekleştirdiği, önceleri eğlence, sonraları ise eğitim aracı olarak değerlendirildiği görülmektedir. Cumhuriyet rejiminin ve devrimlerinin benimsetilmesine de destek veren İstanbul ve Ankara Radyoları, dünyadaki büyük ekonomik krizin de etkisiyle bu dönemde teknik, içerik ve süre açısından çağdaş radyoların düzeyine ulaşamamıştır. Bunda günün olumsuz ekonomik koşullarının yanı sıra o dönemde radyoculuğun henüz “profesyonel” bir meslek olarak ele alınmamasının ve uzman bir kadro oluşmadığından, radyo izlerkitesine yönelik farklı program ve yayın formatlarının hayata geçirilememesinin de payı bulunmaktadır. Çünkü o dönemde haberler bile, ayrı bir bülten hazırlanmadan, Anadolu Ajansından gelen teleks mesajları sıraya konularak verilmektedir. .

1936 yılına gelindiğinde ise, Türk Telsiz Telefon Anonim Şirketi ile yapılan on yıllık anlaşma yenilenmemiş ve yayınlar, PTT'ye devredilmiştir. Böylece, 1964 yılına kadar sürecek olan, o günlerde “radyo” ile özdeşleşen elektronik yayıncılığın yönetiminin doğrudan siyasal iktidarlar tarafından belirlendiği devlet tekeli dönemi başlamıştır. “Hükümet dönemi” olarak da nitelenen yeni dönemde PTT yalnızca vericiler ve yayın stüdyolarının yönetiminden sorumlu kılınırken, programların içeriğinde İçişleri ve Milli Eğitim Bakanlıkları söz

sahibi olmuştur. Devletin yayınlar üzerindeki gücünü sembolize edercesine, Radyo yayıncılığının merkezi olma konumu Ankara'ya geçerken, programları oluşturmak üzere Başbakanlığa bağlı dört ayrı komisyon kurulmuştur. Eğitim programlarının söz programları içindeki payının artması ve yaklaşan savaşla birlikte “milli” duyguları ve toplumun moralini yükseltecek program türlerinin yapımına başlanması ise hem dönemin karakteristiği olarak karşımıza çıkmakta hem de radyonun yaklaşan savaş yıllarında da devletin bir enstrümanı olarak işlevlendirileceğini ortaya koymaktadır. .

II. Dünya Savaşı özellikle artan haber alma ihtiyacıyla birlikte tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de radyoyu kitle iletişimi açısından çok önemli bir konuma getirirken, radyonun yönetimi 1940’ta Başbakanlığa bağlı Matbuat Umum Müdürlüğü bünyesi içine alınmıştır. 1943’te Basın Yayın Umum Müdürlüğü ve 1949’da Basın Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğüne dönüşecek olan yapı içinde yayınlar 1964’te TRT kurulana kadar Radyolar Dairesi ve Radyo Fen Heyeti olarak yapılandırılan iki daireye bağlanarak yönetilmiştir. O dönemde radyo hem yayınlar hem de örgütsel ve yönetsel açısından gelişmeler gösterse de bürokratik mekanizmanın bir parçası olmayı sürdürmüştür. Hatta savaş döneminde, siyasal iktidarın yanı sıra izlerkitle tarafından da “hükümetin/devletin ağzı, milletin kulağı” olarak nitelenen radyonun tarafsız, bağımsız, “kamu hizmet yayıncılığı” yapabilmesi konusunun gündeme gelebilmesi bile 1960’lı yılları bulmuştur. Bu bağlamda, çeşitli zamanlarda yapılan hukuksal düzenlemelerde ele alınan “özerklik” olgusu, yıllar içinde değişen koşullar ve rekabet ortamında bile kendini geliştirmeyi başaran ve program kalitesi açısından iyi bir seviye ulaşan radyo yayıncılığının gerçekleştirilmesi gereken bir hedef olarak hala önünde durmaktadır.

KAYNAKÇA

http://www.megep.meb.gov.tr/mte_program_modul/moduller_pdf/Radyo%20Televizyon%20Tarihi.pdf (Erişim Tarihi: 10.10.2017)

Pekman, Cem, (2000). İstanbul Radyosu, Anılar, Yaşantılar, Hazırlayanlar: Ayhan Dinç, Özden Cankaya, Nail Ekici, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 13-14.

[3] *Aziz, Aysel, (2013). Televizyon ve Radyo Yayıncılığı, Hiperlink Yayınları, 6. Baskı, İstanbul, 37, 39*

Crowley, David ve Heyer, Paul (2010). İletişim Tarihi, Çev. Berkay Ersöz, Phoenix Yayınları, Ankara, 306.

Aziz, Aysel (2012) Radyo Yayıncılığı, Nobel Yayıncılık, 4. Baskı, Ankara, 6-8, 238-240.

Jeanneney, Jean-Noel, (2009). Başlangıcından Günümüze Medya Tarihi, Çev. Esra Atuk, Yapı Kredi Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 143

Oskay, Ünsal, (1971). Toplumsal Gelişmede Radyo ve Televizyon, Sevinç Matbaası, Ankara, 1971, 13.

Kaptan, Ali, (2002). 1927'den Günümüze Anılarla Radyo-Televizyon, Maltepe Üniversitesi Yayınları No: 14, İstanbul, 9.

Cankaya, Özden, (2000). İstanbul Radyosu, Anılar, Yaşantılar, Hazırlayanlar: Ayhan Dinç, Özden Cankaya, Nail Ekici, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 15, 16, 19-22.

Kasım, Metin, (2014). Radyo Programcılığı, Literatürk Akademia, Konya, 33, 40.

Hilmes, Michele, (2002). Radio Reader: Essays In The Cultural History of Radio, Ed. Hilmes, Michele, Loviglio Jason, Routledge, New York, 11.

Barbier, Frederic ve Lavenir Catherine Bertho, (2001). Diderot'dan İnternete Medya Tarihi, Okuyanlar Yayınları, Çev. Kerem Eksen, İstanbul, 226.

Kocabaşoğlu, Uygur, (2010). Şirket Telsizinden Devlet Radyosuna, İletişim Yayınları, 33-36, 48, 59, 171, 179-183, 253.

Cankaya, Özden, (2003). Bir Kitle İletişim Kurumunun Tarihi: TRT 1927-2000, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 17-20, 27, 28-30.

Kejanlıoğlu, Beybin D., (2005). "Türkiye'de Radyo ve Televizyon Yayıncılığı Siyaseti", Radyo ve Radyoculuk, Derleyen: Sevdâ Alankuş, İPS İletişim Vakfı Yayınları, İstanbul, 147-152.

Briggs, Asa; Burke Peter, (2004). "Medyanın Toplumsal Tarihi", Çev. İbrahim Şener, İzdüşüm Yayınları, İstanbul, 237.

Ahiska, Meltem, (2010). Occidentalism in Turkey : Questions of Modernity and National Identity in Turkish Radio Broadcasting, I.B. Tauris, London, 21.